

YU ISSN 0350-185x

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

XXXVIII

Уређивачки одбор:

*др Даринка Горџан-Премк, др Ирена Грицакџић, др Милка Ивић, др Павле Ивић,
др Радослав Кайичић, Блаже Конески, др Тине Логар, др Александар Младеновић,
др Асим Пецо, др Миџар Пешикан, др Живојин Ситанојчић, др Драго Ђујић*

Главни уредник
МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД
1982

„СТВАРНИ ПОСЛОВИ” И „ДИВЕРЗИЈЕ”

Чланак проф. Р. Симића по много чему представља иновацију у нашој дијалектолошкој литератури. У њему се мање говори о самом предмету, али се зато више погађају побуде због којих су људи нешто написали. Аутор говори и о својим побудама; оне су увек племените. Симићев прилог је необичан и по језику којим је написан, језику са каквим се досад нисмо сретали у нашим лингвистичким часописима. Довољно је погледати неке наслове рада који је пред нама (*Нови сјај сјајних откритија*, *Ново „откриће” сјајних чињеница*, *Пићање „заслуја”*, *Пожељне и непожељне чињенице*, *Тачна и „јојреина јерцейција”*, *Идеје и сиварносци*, *Сујесивна моћ инсцирације . . .*) да бисмо одмах на почетку наслутили тон и усмереност целог излагања. И сам текст расправе пун је овакве и сличне лексике („мистерија”, „мистериозно”, „камен смутње”, „најгенијалнија претпоставка”, „инкриминисана напомена”, „диверзија ради личног профита” . . .). Писан таквим језиком и проткан наглашеним личним тоном, Симићев рад није научна расправа, већ новинарски напис какав се, додуше, данас ни у озбиљнијим новинама не може објавити. Тај рад није имун ни од нетачних интерпретација туђих речи, а изнео је на видело и не мало потврда ауторовог лутања и несналажења у материји за коју мисли да му је позната. Него да пођемо редом.

1. Из историје проблема

Уводни редови Симићевог чланка могу се прихватити и саслушати као анегдота коју истраживач прича у кругу пријатеља и колега, али не и као почетак научне расправе међу корицама једног Јужнословенског филолога: „На почетку студија запита ме један пријатељ, искрено забезекнут, шта има толико да се учи о гласовима нашег језика. Одговорио сам му да има много, да је то што су мудри људи о њима написали врло интересантно, чак и узбудљиво. Имао сам на уму старе гласове нашег језика и мистерију њихових метаморфоза у току векова. Али ни ја тада ипак нисам могао веровати у оно што сада знам: да гласови нашег језика могу постати каменом смутње и предметом бескрајних препирања и размирица међу стручњацима.” Зар је потребно читаоцима ЈФ на овакав начин презентирати проблематику историјске фонетике? С друге

стране, „камен смутње” није у самом предмету научног интересовања, већ га стварају у првом реду понеки појединци који се датим проблемом баве, у шта ћемо се одмах уверити.

Прво Симићево произвољно и нетачно интерпретирање туђег мишљења заснива се на неразумевању и непознавању ствари о којој пише. Јер, супротно Симићевом тврђењу, Ивић не мисли да се „глас јат”, посведочен „у неким српскохрватским говорима ван матичних области” „крије у свом првобитном лику”, него сматра да вокал *e* представља резултат касније монофтонгизације тога старог прасловенског дифтонга. Уосталом, ево шта о томе каже сâм П. Ивић:

„Все это приводит к заключению, что по своему качеству *ě* в сербохорватском языке первоначально представлял собой дифтонг неполного образования *ěā* или нечто подобное.”¹ Мало даље у истој расправи стоји: „Эволюция *ě* в большинстве говоров развивалась в направлении монофтонгизации путем уподобления второго компонента первому: *ěā* > *e* или под. Так *ě* оказался среди гласных переднего ряда между *e* и *i*. Этот процесс начался настолько рано, что в некоторых районах уже в XI в. *ě* был более закрытым, чем *e*.”²

На крају и није суштина проблема у томе. Централно је питање фонолошка индивидуалност тога гласа у говорима са „незамењеним јатом”, тј. факат да тамо на месту *ě* стоји *e* (изузимајући познате „сталне” екавизме и икавизме, добијене парочитим фонетским процесима или морфолошким уједначавањима), које није изједначено ни са једним другим чланом вокалског система. Другим речима, *ě* није „замењено” ни са *e*, ни са *i*, нити којим другим од постојећих вокала. Тако треба схватати Ивићево „незамењено јат” у дијалектима и говорима у којима га овај дијалектолог помиње као и на подручју северозападне Србије, обухваћеном мојим радом.

Проф. Симић се задржава и на проблему предмиграционе дијалекатске слике северне Србије као и на питању порекла галипольских Срба. За њега су „танке индиције” на основу којих проф. П. Ивић „долази до претпоставке да су Галипольски Срби пореклом од Светозарева.” Он губи из вида чињеницу да су те индиције крупне и темељите; реч је о сноповима многих изоглоса, које се не могу свести под кров случајне коинциденције. Њихова се вредност мора гледати и у светлу чињенице да је цела Ивићева монографија постављена тако да се утврђују ареални односи. Да ствар буде интересантнија, проф. Симић вели да „Једино што је било могуће закључити на основу тада познатог материјала . . . — јесте да су говори северне Србије, и поред несагледивих историјских и етничких промена, у главним линијама одржали еволутивни континуитет од најстаријих времена до данас”. А индиције —

¹ П. Ивић, *Основные пути развития сербохорватского вокализма*. — Вопросы языкознания, год. VII, св. 1, Москва 1958, 6.

² П. Ивић, *нав. дело*, 7.

„танке”. Нејасно је и то на основу чега се долази до закључка да је П. Ивић „веровао” да је од иселеничких говора у Румунији „могуће изградити целовит мозаик из којег се склапа предмиграцијски супстрат браничевског говорног типа.”

2. Нови сјај сџарих ойкрића

Први пут се срећемо са мишљењем да је проф. П. Ивић „оцењивао” те „старе проналаске”, а реч је о простом констатовању чињенице да су до тада (средина педесетих година овога века) та „два податка о оваквом изговору на извесним тачкама северозападне Србије... остала непроверена”³. Него, шта је престрого⁴ у Ивићевим речима? Колика је штета што су ти подаци⁵ остали непроверени, види се и по томе што их А. Белић, пишући толико пута о дијалектима (и историји језика) никад није помињао. Када је већ о Белићу реч, ваља рећи и то да је он о потпуном разликовању *e* и *ǣ* почетком XIV в. „у најисточнијем делу” „источног дијалекта” почео говорити онда када су се појавили Ивићеве Галипољци.⁶ Од мишљења да се икавизам из источне Босне проширио и на западносрбијанске говоре Белић, као што се зна, ипак никада није одустао.

Читалац једино може нагађати (ако му је до тога, наравно, стало) о побудама Б. Николића да шездесетих година испитује колубарски говор. По Симићу, он је то урадио — „Вероватно инспирисан дотадашњим истраживањима, а и да би проверио Белићеве и Московљевићеве тврдње...” Да је Николић пошао с намером да „проверава” Белића и Московљевића, обрео би се у Мислођину, Баричу, Дражевцу, Конатици, Баљевцу или неком другом месту која су ова двојица обишла.

На које то „старе мајсторе” мисли проф. Симић? На гимназијског директора који бележи једну особину свог матерњег говора, или на несређени исказ Хермана Хирта, који није схватио импликације свог налаза? Из Симићевог излагања се закључује да је и у Јунковцу код Лазаревца нашао стање слично оном у Бранковини, мада је ово ко-

³ П. Ивић, *О говору галипољских Срба*. — СДЗБ XII, 59, напомена 1.

⁴ У другом, недавно објављеном, Симићевом раду налазимо знатно блажу формулацију: „П. Ивић с неповерењем прима ова обавештења”. (Р. Симић, *Скица за дијалектолошку карту северне Србије*. — Југословенски семинар за стране слависте, књ. 31, Београд, 1980, 131. стр., напомена 40).

⁵ Проф. Р. Симић остаје дужан објашњење где је нашао податак да С. Новковић и Ж. П. Симић тврде „да се у северозападној Србији на месту јата каткада (размак С.Р.) изговара глас између *e* и *u*.”

⁶ А. Белић, *Периодизација српскохрватског језика*. — ЈФ XXIII, 9. Уп. и А. Белић, *Основи историје српскохрватског језика I, Фонетика, универзитетска предавања*. — Београд, 1960, 88.

лубарско село⁷ у свом другом раду сврстао међу места са екавском заменом јата.⁸

Проф. Симић је, нема шта, показао примерну племенитост када је одустао од испитивања западносрбијанског дијалекатског комплекса, пошто су, ето, „стасали млађи људи и прихватили се израде дисертација на грађи из тих области.” Зато је, ваљда, у свом раду и објавио резултате њихових истраживања.

Аутор, даље, веома скромно пише да „се окренуо источним областима и на терену црноречког говора дошао до нових података од изванредне користи за целовито сагледавање садашњег стања у северној Србији.” А његов рад у ствари не даје ничег што би било од значаја за то питање — осим врло сумњивих тврђења о рефлексу *ѓ*. Какве је нове аргументе навео за потврду тезе „о пореклу исељеничких говора на румунској територији”? У његовом црноречко-неготинском говору нема готово ничег што не би било косовско. Реч је о типичном представнику косовско-ресавског дијалекта. Једину знатнију особеност представља дифтонгизација *ē > ие* и *ō > уо*; при том је промена *ē > ие* захватила *ē* од *е*, *ѓ* и *ѓ̃*, што противречи његовој тези о јату у тим говорима.

Реч-две о мишљењу да се говор галипољских Срба можда може прибројити северозападним идиомима. Прво, Симићева сумња у вези вање постојбине Галипољаца за Светозарево почива на неразумевању (или непоштовању) чињеница. Он, наиме, каже: „Становници села Глоговца крај Светозарева, чију грађу обрађује акад. Ивић ради поређења са галипољским, досељени су од Крушевца, па није сигурно може ли се њихов говор узети у обзир када размишљамо о старијим слојевима.” Подаци који стоје у литератури не дају основ за такав закључак. Наиме, тачно половицу од 200 породица, колико их је „пре Светског Рата” у Глоговцу пописао Станоје М. Мијатовић, представљају старинци,⁹ којима се, без икакве оградe, може додати и 25 породица чији су се преци доселили из суседног „Дражмировца пре 200 и више година”.¹⁰

⁷ Према мојим налазима Јунковац је типично јатовско насеље (в. карту на 105. стр. мога рада *О незамењеном јайу и икавизмима у говорима северозападне Србије*. — СДЗБ XXVII).

⁸ Р. Симић, *Скица за дијалектолошку карију северне Србије*, 103. После читања те његове расправе, оптерећене grubим материјалним грешкама, које у првом реду проистичу из очигледног неразликовања двају кратких акцената, као и потешкоћа у перцепирању послeакценатског квантитета, недовољног познавања материје којом се бави (Симић чак не зна увек у којој речи и основи лежи етимолошко јат, а у којој *е < е̃*, *ѓ*), изненађујуће лоше географске оријентације (која неминовно за собом повлачи дезоријентацију у дијалекатском мозаику) и др., читалац му мора бити захвалан што је „прво одлучно да врати дуг свом завичају”. У интересу је и Симићевом а поготову у интересу науке да он остане у оквирима завичајне дијалектологије.

⁹ Из наведеног податка се види да се Глоговац тако високим процентом старица издваја из општег етничког пејзажа северне Србије, који се иначе одликује огромном бројном премоћни досељеника. Врујем да се аутор монографије о говору галипољских Срба руководио управо овом чињеницом при одлучивању да баш у Глоговцу изврши језичка испитивања.

¹⁰ Станоје М. Мијатовић, *Ресава*. — СЕЗБ XLVI, 197—198.

потврдама затвореног *e* у „екавском говору”. Испоставило се да су на том пошироком ареалу не ретко две различите ствари подвођене под један квалификатив, или је пак једна те иста вредност различито квалификована.

Колико проф. Симић целу причу оптерећује и неважним појединостима, најбоље показује његово задржавање на питању да ли је на X научном састанку слависта у Вукове дане прочитан извод или пак скица из моје расправе. Око „извода” он прави питање тамо где га нема, настоји да по сваку цену нађе замерку и одвуче пажњу читаоца од самог проблема. То указује, с једне стране, на степен његове непристрасности и добронамерности, а с друге — на недостатак бољих аргумената. Разуме се да је реч „извод” употребљена у значењу „изнесени делови садржаја који се налази у опширнијем тексту”; ни мало дете не може помислити да сам хтео сугерирати да је тад већ био готов мој рад са подацима које сам, делимично, и касније прикупљао. Реч „скица”, наравно, мање би одговарала. Али зар је све ово важно, зар је *што* предмет за расправљање? Уосталом, не постављам ни ја питање како је дошло до објављивања Симићевог рада међу предавањима са XXXI југословенског семинара за стране слависте, када и он сам зна да то предавање није тамо одржао.¹³

Да ли је епитет „редак тренутак наше дијалектологије” добијен на основу „изношења нових потврда за већ доказане идеје” или ствари ипак другачије стоје? Б. Николићу припада заслуга да је први од наших дијалектолога јасно констатовао појаву, што сам ја и истакао у свом раду: „Иако Николић није указао на фонолошку индивидуалност тога необичног гласа, његово откриће добија заслужени значај и одјек у нашој дијалектолошкој литератури”.¹⁴ Међутим, код Б. Николића, на жалост, има много недореченог. Пре свега ту је она констатација (коју усваја и понавља и проф. Симић): „У основи је колубарскога говора екавска замена јата.”¹⁵ То тврђење није довољно прецизно, али било како да га тумачимо, оно се показује несрећним. У синхроној интерпретацији оно ставља у сумњу фонолошку посебност *e* = *ě*, а ако то тврђење схватимо дијахроно, оно баца сенку на историјски континуитет између старог *ě* и данашњег *e*. Осим тога, Николић је испустио прилику да појаву опише, да је потврди бројним примерима из разних места, да одреди њен ареал, да јасније установи њен значај, структурални и исто-

¹³ Он је страним славистима говорио о теми *Облици пасива у српскохрватском језику*, како је и речено у *Извештају о раду XXXI југословенског семинара за стране слависте, Загреб — Београд 1—21. VIII 1980*, усвојеном на седници Савета Семинара у Београду 3. октобра 1980. године. Тај је извештај и штампан у поменутој књизи, али прекројен на стр. 248: директор Семинара проф. др Радоје Симић накнадно је заменио наслов предавања које је одржао на Семинару насловом предавања које тамо није одржао. Предавање о којем говоримо и које је штампано држао је проф. Р. Симић на гостовању у Пољској пред крај исте године, камо је, опет, био позван да предаје из проблематике савременог српскохрватског књижевног језика. Не вреди говорити ни о томе колико је таквим потезом, неубичајеним у поље културних срединама, задужио нашу науку и допринео њеној афирмацији изван наших граница.

¹⁴ СДЗб XXVII, 16.

¹⁵ Б. Николић, *Колубарски говор*. — СДЗб XVIII, 33.

ријски. Другим речима, он тему није исцрпео, него ју је тек начео. Карактеристично је да је ствар остала толико мало запажена да у касније попуњеним упитницима с тог терена за *Ойшћесловенски линјивистички ајлас* и *Српскохрватски дијалектолошки ајлас* појава није уочена, или није довољно уочена.¹⁶

Мораћемо се нешто дуже задржати на питању Николићевих и туђих заслуга за једно такво откриће. Из Симићевог текста неизбежно произилази закључак да аутора рада о колубарском говору ваља од мене бранити и заштити његове налазе. Од кога и у име чега проф. Симић брани Николића? Зар га ја нисам и обилато и довољно објективно исцитирао у свом раду и навео, баш када је реч о судбини јата у том региону, све појединости Николићевог исказа које за њега могу бити афирмативне? Наравно, заступао сам сасвим супротно мишљење о настанку тзв. шумадијско-војвођанских „икавизама”, као и о генези самог дијалекта. Исто тако, према мојим налазима, у основици колубарског говора је незамењено јат, а никако екавска замена тога гласа.

Не мора се говорити „у терминима фонолошке теорије” да би се говори могли сврстати на екавске, икавске, ијекавске . . . Подела наших дијалеката и говора према судбини јата старија је од структурализма и фонолошке интерпретације гласовних система појединачних идиома. Да је Николић сагледао стварну вредност свога открића, коначно би одустао и од теорије о снажном утицају босанских икаваца на настанак икавизама шумадијско-војвођанског типа. Ни затворено *e* код најстаријих жена у Бранковини ни чињеница да резултати дијалектолошких испитивања међуречја Босне и Дрине напросто искључују могућност неке значајније икавске трансфузије са те стране — нису убедили Николића да измени своје мишљење. Он пропушта прилику да изведе *неминовни* закључак да је фаза *бе^нло* — *нисам*, још увек актуелна у Колубари, добијена самосталним развојем на том терену, па излази са претпоставком да је та ситуација „настала под икавским утицајем”, а да је даље ширење икавске замене јата било заустављено надирањем србијанских екаваца. То би, практично, изгледало овако: У Колубари на супстратски слој *бе^нло* — *не^нсам* наилази икавски талас *било* — *нисам*. Икавица се стабилизује једино у неким категоријама и појединачним лексемама (*није*, *нисам*, *сијарија*, *сијем*, *ињиздара*, *ињиздо*, *сикира*, *видрица* и сл.), а њено даље ширење спречавају придошлице екавског изговора. *Бе^нло* се, значи, одржало пред налетом и икаваца и екаваца, а *не^нсам* је поклекло пред икавцима. Екавци, пак, остају кратких рукава. Не мора се много залазити на терен савремене фонологије да би се сагледала неодрживост изнете теорије. Зашто? Зато што су у развојку језика, пре свега у народним говорима, најхармоничнијим и најсавршенијим системима, донедавно неспутаваним било каквим нормативним канонима, компро-

¹⁶ Колико је несигуран ефекат имао Николићев налаз, види се и по томе што је један иначе познат дијалектолог изразио сумњу у такве вредности *ѣ* у западној Србији и онда када сам ја изнео *нов и мноо ойширњи* материјал на скупу слависта у Београду.

миси могући једино код индивидуалних појединости, како би се у животу рекло — „код ситнијих пазара”. Тако ће се у говору дошљака који су са ијекавског терена приспели на екавско подручје и примили наречје староседелаца петрефицирати по који ијекавизам какав, на пример, имамо у вокативу *дијетје*. Код крупнијих, системских питања у језику су, као и у животу, компромиси незамисливи. Уосталом, већ сам јасно рекао зашто отпада могућност „компромисног” настанка *е* додиром екавске и икавске компоненте у говорима северозападне Србије.¹⁷ Да је Николић извукао све консеквенце из свога открића, свакако би изостала моја дискусија са њим управо о тим спорним „икавизмима”.

Откуд љутња због моје реченице: „Радоје Симић је из Николићевих података 'извукао' закључак да су јат и *е* у Колубари делом још увек две фонеме”, када је све тако јасно. Б. Николић то није рекао, а проф. Симић је извео тачан закључак из његовог излагања. Отуда изненађује беспредметно расправљање о томе на целим страницама, као да се ради о поразној критици а не о афирмативном констатовању једног детаља. После „тумачења” Николићевих порука помало изненађује Симићева ограда убацивањем речи „делом” у „инкриминисану” напомену. Јер, ако је реч о аутентичном народном говору, она је непотребна. А проф. Симић управо тврди да је Николић мислио „ето, оно што би други рекли да је глас између *и* и *е* на месту старог јата код неких говорника обавезан. То је довољно ...”. На другом месту се каже да „Б. Николић, својом напоменом да се *b > e*” чује у првом реду код старијих жена, у ствари даје исправну старосну и социјалну стратиграфију појаве: она је на најширем простору ове зоне сведена на породични круг, а у разговору са страним особама чује се само код 'чистих' информатора, а то су пре свега заиста старије особе женског пола.”¹⁸ Прочитани редови заслужују неке напомене:

а) Ни у једном од четрдесетак посећених „јатовских” села, тачније ни у једној кући, нисам се задржао толико да бих се могао „укључити” у „породични круг”, а моји информатори („то су, по правилу, неписмене жене, старе између 70 и 100 година”) ипак нису успевали да „сакрију” ту своју дијалекатску особеност, у првом реду зато што је нису ни свесни.

б) Није тешко замислити шта би било ако би се основицом дијалекта сматрало оно што говоре информатори који стоје под јачим утицајем књижевног језика. Не заборавимо да живимо у времену изражене угрожености дијалекатских система, у времену када су и ти „чисти”, аутохтони, репрезентативни носиоци локалних говора ревносни гледаоци телевизијског програма и редовни слушаоци радио-станица. Од њих се практично не може сакрити дијалекатска припадност дијалектолога који испитује њихов говор. Управо на терену незнамљеног јата најпоузданији информатори су без грешке и већих потешкоћа одгонетали моје порекло захваљујући управо телевизијским емисијама снимљеним према делима неких босанских писаца. На моју примедбу зашто не бих могао бити

¹⁷ СДЗБ XXVII, 97—98.

¹⁸ Р. Симић, *Скица за дијалектолошку карију северне Србије*, 101.

Црногорац, једна старија жена у Рожанцима ми је одговорила: „Они, сине, говоре оштрије.”¹⁹

в) Све ове, на први поглед баналне, тривијалне појединости не бих износио да ми сам проф. Симић није поставио питање: „До каквих би закључака мр Реметић дошао о целини грађе да је којим случајем’ могао одвојити више времена’ и анализу довести до краја? Све се бојим да би крајњи резултат био нешто друкчији, тј. да би био мање спектакуларан, али далеко сигурнији, вероватнији . . . . И, може бити, ближи онима који су тврдили и утврдили: ’основицу овога говора чини екавска замена јата.” Да је проф. Симићу „којим случајем” јасно шта је дијалекат, какав је значај ”чистих”, аутентичних, веродостојних представника дијалекта, његов текст би, „бојим се”, био краћи за наведене редове. Зар у „социјалној стратиграфији” дијалекатске ситуације није „у основици” управо појава која је „сведена на породични круг, а у разговору са страним особама чује се само код ’чистих’ информатора, а то су пре свега заиста старије особе женског пола”. Зар би могло бити „у основици” оно што се не говори „у породичном кругу”, него пред „страним особама”?

Ако је једна појава жива у говору аутентичних носилаца дијалекта, лако је успоставити хијерархију вредности на релацији аутохтоност—иновација књишког порекла.

3.2. Пожељне и непожељне чињенице

Можда је оваква терминологија негде и уобичајена, али „пожељних и непожељних чињеница” у науци нема. У тој области људске делатности сви закључци, хипотезе и теорије постављају се и изводе на основу чињеница онаквих какве оне јесу.

Нисам ја „кренуо на заборавио откуда” сам „пошао”, него сам просто искористио могућност да један део налаза оставим за други рад, пошто је овај ионако испао опширнији него што је било планирано. Тачно је да се ради о мојој дисертацији, а што се тиче „других доктораната”, ствари се могу поставити и на другачији, чини се прикладнији, начин. Они су добили теме о којима су пре њих други писали у више наврата. Тако су непосредна теренска истраживања у Азбуковици вршили и резултате својих истраживања објавили Х. Хирт, М. Московљевић и сам М. Тепић, а о говору те интересантне области, пре свега о проблему порекла тамошњих икаваца, досад се изјаснило десетак стручњака (о томе више у мом раду, стр. 78—85). У Рађевини је, као што се зна, боравио Московљевић. Ни из једног јединог краја, изузимајући шумадиска села, одакле и не доносим грађу, ја податке не дајем ни као први ни као једини истраживач. У Посавотамнави су били Белић и

¹⁹ Тврдње мештана да се у суседном селу или крају говори „оштрије” по правилу су се показивале као поуздан индикатор за старију, непренесну акцентуацију. Исто тако, „кановци” гружански или тополски акценатски тип (*йдиок* — *йдиока*, *йдиок* — *йидка*) квалификују као „бржи говор”.

Московљевић, у Колубари Б. Николић, о говору Подгорине пишу Хирт, Московљевић, Ј. Павловић . . . Остављам читаоцу да оцени колико је после мојих екскурзија по северозападној и западној Србији јаснија дијалекатска слика тог ареала. Колико су оне бациле ново светло на Белићеве наводе о икавцима код Обреновца, Московљевићеве писање о икавцима и полуикавцима на широком србијанском платоу? Шта је са исказима етнолога о траговима „западног наречја” у Подгорини, Рађевини и Јадру, на пример?

Ако је ико обезвредио теме колега М. Тешића и М. Симића, онда је то учинио сâм проф. Симић, који је, искористивши свој положај оцењивача њихових дисертација, објавио најважније налазе ове двојице — са њиховом дозволом коју они нису могли одбити. Само се тако може објаснити онако невешто акцентовање грађе из Рађевине и(ли) Јадра (недостају подаци о томе када је и где материјал прикупљен; о именима информатора да и не говоримо), очигледно извршено без икаквог удела М. Симића, који је већ показао да нема проблема с акцентовањем језичких података са новоштокавског терена.²⁰ Очигледно је сâм проф. Симић скидао грађу са уступљених магнетофонских трака.

Зар у виталне проблеме науке спада процедура око пријаве једне дисертације? Потпуно су ми нејасне алузије проф. Симића учињене у вези с тим, а што се тиче питања „како су тим поводом текле консултације, и шта је и о чему том приликом све речено” — знам и могу рећи само следеће. У свим фазама досадашњег рада на тези (одабирање и образложење теме, одређивање мреже пунктова за испитивање, израда краћег упитника за рад на терену, анализа сакупљене грађе уз повремено слушање магнетофонских трака) једини консултант био ми је академик Павле Ивић.²¹

3.3. Тачна и „јојрешина ђерцейија”

Желели ми то или не, ипак се без те погрешне перцепције не могу објаснити Белићеви и Московљевићеви промашаји. Не очекујући посебан звук за *ѓ*, они нису схватили да га чују. Критика претходника („стarih мајстора”) није ту дата да би се они омаловажавали, већ да би се објаснило како се могло десити да једна од најважнијих чињеница из дијалекатске карте северне Србије, чување фонолошке посебности *ѓ* у великом ареалу, који почиње на око 25 km од Београда, остане углавном незапажена толико деценија после прве напомене у литератури. Без овог објашњења сами налази не би звучали уверљиво, о чему

²⁰ М. Симић, *Говор села Обади у босанском Подрињу*. — СДЗБ XXIV, 1—124.

²¹ Као истомисленик оних који држе да обрада говора једног места даје најбоље и најтемељитије резултате и с обзиром на чињеницу да код нас појединци за тему још увек могу добити позамашне географске целине, са задовољством сам и пријатним изненађењем примио одлуку Већа Филолошког факултета у Београду којом ми је предложена територија („Говор централне Шумадије”) чак и сужена („Говор западног дела централне Шумадије”).

сведочи и сумња изречена у дискусији на X скупу слависта у Београду. Проф. Симић је пропустио прилику да каже како он објашњава Московљевићеве слободне икавизме у Подгорини, Рађевини . . . и Белићеве у околини Обреновца. Како, ако не „погрешном перцепцијом”?

Што се, пак, Хирта тиче, код мене нису оспораване његове заслуге. Исто тако мислим да моја формулација на стр. 58 тачно одражава разлику у резултатима истраживања обављених 1903, 1932. и 1980. године: „Шта изнета грађа показује? Практично је посведочено доста од онога што су налазили Хирт и Московљевић, једино нема правих икавизама. За сада се поуздано не зна да ли њихово присуство у материјалу Московљевића (чешће) и Хирта треба приписати погрешној перцепцији ове двојице, у првом реду Московљевића (Хирт учава „затворено е”), или су се они изгубили током, још несвршеног, превирања у овом подручју.” Не треба поседовати много добронамерности да би се схватило да та формулација не подразумева погрешну перцепцију Хирта и Московљевића, јер је, ето, остављена могућност промене стања у току протеклих деценија. Констатација „да се и Хирту . . . *доиђало*” (значи — не увек) да чује *и* уместо *е* односи се у првом реду на села Азбуковице (нпр. Г. и Д. Оровица), где би његови икавизми могли бити плод такве перцепције.²²

Нигде нисам рекао да је Белић уназађивао нашу дијалектологију „луних пет и по деценија”, али је у вези са његовим налазима у Мислођину моја, по проф. Симићу „тешка”, оцена потпуно тачна. Проф. Симић вели да ме мора „разочарати” јер „Схватање о пореклу србијанских икавизама Белић не би променио због открића једне чињенице, ма колики био њен значај”. Морам с тим у вези поменути неке чињенице и „разочарати” проф. Симића.

Очигледно под импресијом резултата Ивићевих испитивања говора галипољских Срба Белић 1960. (година његове смрти) пише: „У шумадиско-сремском говору има у неким случајевима готово редовне замене -*ђј* са -*иј* (старђји : *сѣтарији*, делимице *сијашти* и сл.). Може се претпоставити да се то извршило у оним говорима у којима се чувала разлика између *е* и *ѣ*, па се из њих распрострло, доста неједнако, по осталим говорима”.²³ Ако је тако хитро реаговао на откриће незамењенога јата (и већине спорних икавизама) у говору људи иселиених из Шумадије крајем 16. века, колико ли би тек „променио” своје „схватање” да је (те године) сазнао за исту судбину јата у Мислођину, Бранковини и Шљивови, на пример? Јасно је да не би било разлога за писање моје расправе, јер би дискусија о пореклу III-V дијалекта, поновимо то још једном, одавно била завршена. Замислимо шта би било да је Белић про-

²² Симићеве речи: „Мало је нејасно да ли је Хирт погрешно перцепирао „затворено е” сматрам непотребном вулгаризацијом и карикирањем целог питања, а да се Хиртова „запажања не разликују много од Реметићевих” — када је о Гвосцу реч — речено је и у Реметићевом раду.

²³ А. Белић, *Основи историје српскохрватској језика I, Фонетика, универзитетска предавања*. — Београд, 1960, 94—95.

шао и северозападну Србију, као што је прошао југоисточну, и да је донео стотине и хиљаде примера са јатом, онако како је учинио с полу-гласом? Разуме се да би отпала теорија о икавцима из источне Босне.

До данас нисмо знали да су „Историјске, национално-политичке и научне прилике у Србији с почетка века, а и касније, диктирале” ... да се Белић „између теорије супстрата и Шмитове теорије таласа” — „одлучио за ову другу”. Због политичких прилика Белић је, значи, морао заступати теорију о пресудном утицају босанских икавских говора на формирање III-V дијалекта. Ако је Белић пристајао на политичке игре — значи ли то да је био слеп пред лингвистичким чињеницама? Аутор се мора прецизније изразити на основу чега сумња у Белићев научни морал?

Не улазећи у оцењивање „величине Џвијићевих открића” уопште, морам још једном скренути пажњу на чињеницу да наш највећи етнограф све своје оцене и запажања у вези са србијанским „икавцима” износи, најблаже речено, опрезно (в. мој рад, стр. 80—81), те се не може рећи да је његово учење завело дијалектологе. Не заборавимо да Џвијић те исте „икавце” сврстава у „егзотичне оазе становништва”, да је „био уверења да је то икавско становништво врло старо”, да му је „изгледало да има *икаваца* и *сишаринаца* и *доцније досељених*” ... Мора се признати да су лингвисти одлучније и самоувереније заступали теорију о уношењу икавштине са стране.

Уместо да пропутује биограчичка села, проф. Симић паушално, без икаквог покрића, изражава сумњу у веродостојност Ивићевих налаза и ваљаност његовог материјала. Очекујући тамо ликове *живејши*, *ишриџо*, *мрзели*, аутор још једном показује да има озбиљних проблема са кретањим и по добро утабаним стазама и да су за њега солидно проходни путеви — странпутице. Њему још увек није јасно да у јатовским говорима коегзистирају ликови *лејо* и *живили* и да управо облици типа *живиши*, *ишриџо*, *мрзели* представљају важан ослонац за теорију да су икавизми развијени независно од судбине самога јата, односно да нису унети са стране.

У основи је промашена тирада проф. Симића кад тумачи због чега ја наводно нисам „застао у Моштаници”. Његово ликовање темељи се на двема заблудама: да ја нисам био у Моштаници и да се тамо чува *e < ě*. У ствари, ја Моштаницу нисам спомињао зато што је тамо говор екавски, тако да не даје ништа за моју аргументацију у вези с Белићем. У време кад сам писао рад објављен у СДЗБ XXVII располагао сам магнетофонском траком снимљеном у М. Моштаници 2. октобра 1980. године (20 минута, информатор — 80-годишња Милка Максимовић). У међувремену сам посетио и В. Моштаницу (информатори: 86-годишња Стана Маринковић и 82-годишња Марица Јоксимовић; укупно 100 минута траке). Ти снимци недвосмислено показују да Моштаница не спада у „јатовску” зону. Питам се откуд проф. Симићу смелост да без података аподиктички износи тврдње које ће га одвести директно у неприлику. Без вредности је његов аргумент да Моштаница није далеко од Мислођина; свака изоглоса на целој својој дужини

неизбежно пролази између суседних места. Од аутора који пише о дијалектима очекивало би се боље сналажење у елементарним чињеницама лингвистичке географије. Што је најчудније, Мислођин и В. Моштаница и нису суседна места. Између њих има око 20 km.

Подсећам на то да сам поводом азбук. икавизма и јужне границе III-B дијалекта износио податке и мишљења различита од Иеићевих а он их је, у својству одговорног уредника, примио за штампу. Прошао сам, као што се види, без икаквих „друкчијих последица”.

3.4. О ирикуљвању и вредновању *ѣрађе*

Када је реч „о фонетској природи јата”, пре свега о „његовој унутрашњој кохеренцији”, проф. Симић би морао знати да сваки глас нашег (као и других) језика има одређено, често доста широко, поље варијација и конкретних реализација у процесу изговора, које по правилу не задиру у фонолошки статус дате јединице. Уочавање и посебно истицање тих ситних појединости у непосредној је зависности од врсте истраживања, од тога да ли се испитивању прилази с наглашеном одлучношћу да се побележе све нијансе, све могуће реализације. У овом случају нисам видео сврсисходност таквог захвата.

Да ли проф. Симић случајно узима „експертизу” лексеме *кудеља*? Ја сам већ скренуо пажњу на специфичност тога примера са кратким ненаглашеним послеакценатским *е*: „Због изразите редуцираности средњег вокала ове речи често се практично и не може прецизно одредити да ли се ради о „икавизму” или, пак, о лику са *е*. Дилеме нема тамо где су регистровани примери у којима је тај вокал дуг (нпр. *кудѣљнѣ* и сл.)” (стр. 68). Да би сумњу у веродостојност мога материјала учинио што уверљивијом, он из 63. напомене са те исте стране узима први и завршни део: „Најбољу илустрацију неизвесности и недоумице у том погледу представља моје искуство у Шљивови, где сам, враћајући информатора на исте или сличне теме, снимio више облика ове именице. Каткада сам слушао чисто *и*, други пут *е*, у трећем случају било је то редуковано *е*, у четвртом потпуна редукција итд. [Уосталом, ево шта сам „чуо” у разговору са 85-годишњом Радојком Марковић: *кудеља*, от *кудѣљѣ*, *кудља*, от *кудѣљѣ*, *кудиља*, *кудљѣ*, али је ипак: *кудѣљнѣ* || *кодѣљнѣ*.] За „пресуђивање” у случајевима овакве врсте потребно је на терену провести дуже времена, далеко више но што сам ја могао одвојити за већину посећених места.” (текст у угластим заградама проф. Симић је „прескочио”). Не треба затварати очи ни пред чињеницом да у нашој литератури нису усаглашена мишљења око природе резултата редукције (појава која је управо на овом терену узела широког маха) у оваквим и сличним „случајевима” (нпр. *сиолица* > *сиоѣца*, *сиоѣца*, *сиолца*, *сиолца*, *сиољца*??).

Завршне речи овога поглавља „обезвређују” не само моје резултате него и налазе Б. Николића (не остаје много од његовог „изванред-

ног открића”), јер је ипак у основици „екавска замена јата”. Значи ли то да се проф. Симић одриче (или их је, можда, заборавио) речи које је написао поводом анализе материјала из говора Јадра (???) и Рађевине: „Међутим, *најчешића* изговорна варијанта јесте глас између *е* и *и* у различитим варијацијама, управо као у Колубари.”²⁴ Ако *најчешиће* није основно, да ли онда аутор поставља хијерархију вредности у дијахроној перспективи: основно је било *е*, а затворено *е* би била иновација настала као компромис додира екаваца и икаваца (идеја која често провејава у Симићевим размишљањима о дијалекатској слици тога региона). Ко зна? Или држи да се незамењено јат одржало у Рађевини и Јадру, а у другим крајевима поклекло пред налетом екаваца?

3.5. Идеје и стварносћ

Одељак обилује примерима непотребног карикирања уместо озбиљне научне дискусије, али садржи и питања која захтевају одговоре и објашњења. Формулација да су „нешто јужније од Мачве — све до Бајине Баште ... ’јатовизам’ и ијекавизам у непосредном контакту” и да „између њих нема посредника нигде” ни у ком случају не одговара основној поруци мога текста, из којег се може извести само један закључак: посредника није било пре инфилтрирања ијекавског наречја у то подручје. Та данашња танка тампон зона (мешавина ијекавизма и, додиром двају наречја, накнадно добијеног икавизма) новијег је датума. С друге стране, ја нисам заборавио Мачву, него не сматрам да њен данашњи екавизам мора бити књижевног порекла. Изненађује Симићево прећуткивање своје раније изнете сумње у резултате Николићевих истраживања у овој области: „У мачванском говору Б. Николић није забележио овакав изговор континуаната јата (мисли се на колубарско стање, СР). Пре коначног закључка верујем да би требало извршити детаљнија истраживања у том правцу.”²⁵

Да би се схватило приметније инфилтрирање екавице у Азбуковицу но у „чисте” јатовске крајеве, треба имати у виду околности које до тога доводе. Екавизам у Азбуковицу надире место ијекавизма (и икавизма) који је обележен као дијалекатска црта и као такав нагло се повлачи у свим јекавским говорима Србије. Врло поучну потврду у том смислу дају прилике у говору села Горобила код Ужичке Пожеге: „Сами Горобилци (у међусобној комуникацији) говоре искључиво ијекавским наречјем са само понеким екавским ликом, као: *врѣдан*, *врѣме*, *зѣница*, *Нѣмци*, *дзледа*, *идслѣ(н)*, *идследнѣй*. Међутим, у контакту са људима из било ког другог краја они одмах прелазе на екавски без неких већих тешкоћа и без неких већих „грешака”. Свој говор осећају као

²⁴ Р. Симић, *Скица за дијалектолошку карићу северне Србије*, 99.

²⁵ Р. Симић, *Скица за дијалектолошку карићу северне Србије*, 97, напомена 11.

дијалекатски.”²⁶ На другој страни, међутим, „јатовског” изговора његови носиоци нису свесни (о томе више код мене у СДЗБ XXVII на стр. 17).

Код Симићевог проверавања мојих закључака везаних за данашњу дијалекатску панораму Азбуковице суочавамо се са једностраним приступом овом комплексном проблему и са запостављањем крупних чињеница, незаобилазних у целој дискусији. О чему се ради?

Иако су моји закључци резултат анализе свих трију типова рефлексације јата у тој области (јекавска села уз Дрину, насеља са мешовитим говором — као што су Торник и Д. Љубовића и напoкон „јатовска” места у подножју планина које Азбуковицу одвајају од суседних области), проф. Симић готово три пуне странице посвећује пребројавању и анализи стања у Торнику, да би своје налазе супротставио мом мишљењу. Његов посао свео се на „лупање на отворена врата”, јер се не може другачије гледати на резултате двеју анализа истог материјала. Проф. Симић је израчунао да целокупни корпус садржи 58% икавских форми, 28% екавских, 12% ијекавских и „нешто мање од 2%” примера са незамењеним јатом, а ја констатујем да је говор мог јединог информатора „икавско-екавско-јекавска мешавина, с тим да квантитативни омер примера по наречјима треба посматрати наведеним редоследом” (стр. 52).

На основу које грађе М. Тешића проф. Симић долази до закључка да је у основи азбук. говора „икавска замена јата”? Из којих је села материјал? Тешић, наиме, пише да је у азбуквачком селу Узовници „првенствено, ијекавски говор, али ијекавски говор у доброј мери преплављен екавизмима.”²⁷ Дакле, ни говора о икавштину у основици. Ако је Тешић проф. Симићу своју грађу „љубазно за ову прилику ставио на располагање”, онда је овај обавештен о ијекавској замени јата и у азбуквачком селу Врхпољу.²⁸ После Симићеве напомене: „Све што овде износим такође сматрам да је резултат његових испитивања (Тешићевих — СР) али пошто објављујем у оквирима свог рада, преузимам

²⁶ М. Николић, *Говор села Горобиља (код Ужичке Пожеје)*. — СДЗБ XIX, 651. У том смислу треба тумачити чињеницу да ја у раду не наводим „Московљевићево схватање”: „Школа, војска и администрација училили су да се све више усвајао екавски изговор, којим млађи људи само и говоре, а старци и жене, који су неписмени, још чувају свој старински изговор, али и они нерадо говоре њим пред странцем, као стидећи га се, јер их екавци и ијекавци због њега исмевају и сматрају их простим”. (М. Московљевић, *Икавски говор у СР Србији*. — ЈФ XXVI, св. 1—2, 497). Ту нема ничега спорног, ствар је позната, просто се подразумева и не заслужује неку посебну пажњу.

²⁷ М. Тешић, *Фонетске особине говора азбуквачког села Узовнице*. — ЈФ XXXIV, 170.

²⁸ На основу грађе прикупљене за *Српскохрватски дијалектолошки аџлас* (Тешић је *Ујиник* попуњен у Врхпољу предао Академији половином септембра 1977. године) да се закључити да се ради о готово идентичним приликама као у Узовници. Неколико „слободних” икавизама забележених у Врхпољу (*кдлина* || *кдлена* || *кдљено*, *дйиће* || *дйёте* || *дйиёте* || *йришња* || *йрѣишња* || *йришња*, *мйсто* || *мѣсто*, *йрдиће* али *љдићо*, *двй* || *двѣ*, *свидок*, *свидѣч* итд.) не заседају озбиљније у основну структуру говора.

пуну одговорност за тачност података”²⁹ читаоцу није јасно зашто он прећуткује податке, од којих су неки и објављени.

Да је проф. Симић „којим случајем” уместо једног јединог, и то нетипичног (дакле „погрешног”), узорка узео у разматрање прилике и у Узовници (подаци су обелодањени на страницама Филолога³⁰; ја сам је у своју карту унео на основу Тешићевих налаза) и Г. Оровици, онда би његови закључци били ближи мојима, али би се, „на жалост, далеко разилазили са идејама и убеђењима” — самога проф. Симића. Овако, „Не можемо ништа друго рећи него да његова (Симићева — СР) убеђења очигледно нису резултат анализе грађе него извесних трансцедентних инспирација.”

На крају одељка се срећемо са још једним примером Симићеве очите заборавности. Он, наиме, тврди да је „на основи грађе М. Тешића” већ писао да „однос екавске и ијекавске замене јата тамо” (у Азбуковици — СР) „сведочи о извесној неуједначености говора у регионалној перспективи”. Реч је о његовом већ цитираном раду, насталом на основу неодржаног реферата, где, опет, на месту на које се позива нема ни помена те „регионалне перспективе.”³¹

3.6. *Сујесљивна моћ инспирације*

Одмах на почетку — нетачна интерпретација мојих налаза: „Размотрили смо како је истраживачки поступак мр Реметића спроведен у једном пункту „јатовске територије”, а ја на приложеној карти на стр. 105. Торник врло одређено сврставам међу села са мешовитим икавско-јекавско-екавским говором.

После читања Симићевих речи: „А даље у унутрашњости Србије, тамо где метанастизичка река екаваца с југа није била ометана нити снажнијим ијекавским приливом, нити природним препрекама — ту се она ломи о чврсте „јатовске” хриди” — читаоцу не остаје ништа другог него да нашег аутора прикључи оним прегеоцима које у раду научне чињенице не обавезују. Постојећа етнографска и етнологска литература једва да даје повода за размишљања о метанастизичким „поточићима” „екаваца с југа”, који ће се утапати у „метанастизичке реке” динарских и других струја. Тако, на пример, П. Ж. Петровић износи податак да у Шумадијској Колубари према 6,7% моравско-вардарских родова и 3,6% косовско-метохијских стоји 67,6% динарских.³² У Колубари и Подгорини на јужне екваце не може се издвојити више од 5%

²⁹ Р. Симић, *Скица за дијалектологику карти северне Србије*, 96, напомена 4.

³⁰ Изгледа да проф. Симићу није био познат овај, за разматрање нашег питања тако важан, библиографски податак, јер га не помиње међу радовима о ијекавским говорима западне Србије. (Р. Симић, *Скица за дијалектологику карти северне Србије*, 95, напомена 3).

³¹ Р. Симић, *нав. дело*, 96.

³² П. Ж. Петровић, *Шумадијска Колубара*. — СЕЗБ LIX, 54.

досељеничких домова према готово целих 90% динараца који нису досељени са екавског терена.³³ Исто тако, у Ваљевској Тамнави на досељенике из „старе Србије”, Македоније и Бугарске отпада свега 4,28% домова. Ту је, наравно, преко 53% динараца и врло висок проценат (22,15%) досељеника са „јатовске” територије, из Колубаре и Подгорине.³⁴ Однос „снага” сличан је, наравно, и на другим крајевима зоне незамењеног јата. Када се, међутим, размишља о настанку икавизма у Азбуковици, за разлику од суседних области у којима се *е* одржало, не сме се заборавити могућност да су управо досељеници из западних крајева, по сећању на своје некадашње суседе икавце (они су и „друге вере”) „кумовали” идентификовању „јатовизма” икавизмом. У контексту ијекавске источне Босне и „јатовске” залеђине — не видим аргументе за другачије објашњење целе ствари. Ваља, рецимо и то на крају, имати у виду и чињеницу да огромна већина досељеника (сви екавци са југа, као и већина ијекаваца од Неретве до Метохије) није имала прилику да у својој постојбини чује икавски изговор, те самим тим отпада могућност „погрешне перцепције” — на основу асоцирања на родни крај.

У ком је то смислу мој поступак око упитника „селективан”? Ако сам у њега укључио „лексеме у чијој основи лежи овај стари вокал”, икавизме III-V дијалекта и екавизме који се срећу у неекавским говорима, онда је мој захват у проблематику судбине јата пре комплетан и оптималан, јер сам се трудио да пронађем све лексеме са јатом, чији корпус и није неограничен. Да би се такав упитник саставио, довољно је пажљиво прелистати упитнике за ОЈА и атлас СХ дијалеката и десетак свезака СДЗ-а (и то само одељке посвећене овом питању). Уосталом, готово све категорије и појединачне лексеме са *и* на месту *ѣ* у III-V дијалекту навео је проф. П. Ивић у својој *Дијалектологији* (стр. 69—70) а тај сам текст ја, због значаја појаве, у целости пренео (стр. 63).

Зар у виталне проблеме науке спада и дискусија око датума настанка поменутог упитника? Не бисмо се ни освртали на ту споредну ситуацију, да иза ње не стоји изравно изражена сумња у веродостојност мојих навода о сакупљању грађе. „Откуд му онда онолико грађе? Да није и то плод инспирације?” — пита се проф. Симић. Другим речима, грађа и не постоји. Из наредне формулације произилази да сам, ето, научио србијанске бабе како треба „чисто” изговарати то *е*: „Али свет је необразован, па може подлећи „нетачној перцепцији”. Ту смо ми дијалектологи да народ поучимо и исправимо према начелима чисте инспирације.”

Не знам зашто проф. Симић прећуткује чињеницу да је грађа углавном скинута са магнетофонских трака. Ради Симићевог равнања наводим податак да моја фонотека располаже са 75 сати материјала снимљеног на терену незамењеног јата од Мирослаца до Дрине, од чега се 27 сати односи на подручје из којег сам наводио податке. Да би се стекла реалнија представа о количини прикупљеног језичког блага, подсетићу

³³ Љуб. Павловић, *Колубара и Подгорина*. — СЕЗБ VIII, 484—485.

³⁴ Љ. Павловић, *Антропотопографија ваљевске Тамнаве*. — СЕЗБ XVIII, 508—509.

на чињеницу да је тај „доста обиман” материјал из Торника (проф. Симић вели: „Имамо, дакле, добар корпус”) скинут са 68 — шездесет и осам — минута траке. Откуд онда неповерење у моје закључке до којих сам дошао на основу „неколико сати” проведених у Гвосцу. А проф. Симић је из торничке грађе, сакупљене за знатно краће време, дошао до далекосежних закључака, по њему — примењивих на целу Азбуковицу. Зар сâм проф. Симић не би био у стању да за неколико сати ефективног рада у једном селу сагледа основне обресе једне једине фонетске или морфолошке особине, и то такве на коју је претходним радом добро упозорен?

Проф. Симић непотребно криво интерпретира моје оцене о подацима сакупљеним у Савковићу и Д. Љубовићи. Зашто се то схвата као материјал који мора важити „без провере”? Напротив, јасно је речено да није насигурно јасно који говор тај материјал представља. Ипак, он је доказ да тога што је наведено има у том делу Азбуковице, а није искључена могућност локалне, „махалске” диференцијације у том, па и другим селима региона.

3.7. О „незамењеном јатју”

Из изложеног је јасно да се све моје формулације (и не само моје; неке су преузете од других истраживача): „незамењено јат”, „фонолошко јат”, „фонолошка индивидуалност”, „фонолошка посебност” свODE на исто: *ѣ* се изговара као *е*, различито од других фонема, тј. није замењено ниједном од њих и има очувану фонолошку индивидуалност.

Говорећи „о интерпретацијама о тој фонеми”, аутор поново наступа са производном замерком. Ја наводим само гласове који јесу фонеме, камо веларно *н*, као позициона реализација сонанта *н* (уз веларне консонанте) никако не спада.

Шта је, напoкон, нетачно у констатацији да је „за разлику од галипољских прилика, тај несумњиво крупни архаизам очуван и у неакцентованом положају”? Архаизам? или „крупни”? По чему би ишта од тога било нетачно?

4. *Куда даље* — пита се забринуто проф. Симић на крају. Да ли је „време крупних потеза” „прохујало” ако се има у виду чињеница да је Б. Николић у Колубари „учинио изванредно откриће”, а да је проф. Симић управо недавно „на терену црноречког говора дошао до нових података од изванредне користи за целовито сагледавање садашњег стања у северној Србији.” Можда би се овде нашло бар мало места и за тих неколико хиљада квадратних километара са незамењеним јатом, досад убрајаних у екавски, ијекавски или икавски појас: да рад који те податке доноси није „диверзија ради личног профита”. И тако испаде диверзија расправа у којој читалац налази више хиљада примера за појаву чија је важност неоспорна, а за коју нико раније није дао више од двадесетак сигурних потврда (и то из једног села). Уз то је утврђено да је ареал дуг стотинак km, што се на основу старије литературе није могло

ни наслутити. У другом раду, ево, нема ниједног новог податка, већ само покушај да се, без прилажења сржи проблема, омаловажи онај први. Симићев рад, наравно, није „стварни посао”, али се мора признати да није ни „диверзија ради личног профита”. Циљ је био да се нанесе штета другоме, а штету је претрпео ипак сâм проф. Симић.

Морам признати да нигде у Симићевом прилогу нисам нашао потврду речи: „Тамо где је аутор застао, оставио за рад онолико времена колико је било потребно — тамо је налазио путеве до истине”, јер афирмативних оцена све до ових редова није било. Нема ли то он у виду материјал из Торника (68 минута траке), који му је, како смо видели, добро дошао да закључке проистекле из његове анализе примени на целу Азбуковицу, што је недопустиво с обзиром на карактер говора испитиваног села? На свим другим местима сам „видео само „раштимоване” обриси иза којих се нису могле назрети контуре појаве”. Зар проф. Симић не види колико је та оцена нетачна? Зар он заиста није схватио у чему је разлика између наших знања о јату у северозападној Србији пре и после рада у СДЗБ XXVII?

Јасно је да ће нам у састављању супстратског мозаика северне Србије прозодија „стварати извесне недоумице”. Ако проф. Симић буде доносио свој материјал (његовом руком акцентован) из новоштокавских говора тога региона, онда ће нам прозодија стварати још веће недоумице и проблеме. Јасно је и то да ипак нећемо „бити у стању и да објаснимо механизам функционисања и развој прозодијске системе ових говора” склањањем проблема за збуњене, непрецизне и некомплетне формулације типа: „У неких говора са четвора акценатском системом тонске опозиције добијају примарну фонолошку улогу и осамостаљују се од квантитетских и интензитетских фактора.”

★

★ ★

Шта на крају рећи о Симићевом тексту? До каквих утисака може доћи читалац читајући те редове?

Као прво, без икакве оградe може се рећи да је проф. Симић пропустио да расправља о озбиљнијим научним проблемима. Ту је наука уступила место „побудологији”, тј. на главном колосеку се нашло погађање побуда других истраживача. Није битно шта је и како урађено, него зашто је то рађено. Не оцењује се ваљаност налаза у Мислођину, већ се поставља питање зашто је посеђено баш то село. А када се критичар најзад окреће самој теми (чега је, уистину, било мало), он по правилу избегава залажење у срж проблема и хвата се за појединачне чињенице, обично истргнуте из ширег контекста. Рад просто кипти од некоректних интерпретирања, па и сасвим нетачних навођења, туђих налаза и мишљења. Да би се доказала нека своја идеја и да би се очувала неокрњеност властите поруке, запоставиће се и крупне чињенице или ће се, пак, оне једнострано третирати.

Изразито неозбиљан тон, ненаучан приступ једном важном питању наше дијалектологије, карикирање ствари уместо озбиљне и достојанствене дискусије, наглашена намера да се омаловажи свака, па и најмања, заслуга друге стране, као и друге сличне околности битно су умањиле домашаје Симићевог захвата и резултирале његовом очитом компромитацијом. Али то и није оно најбитније. Основна је чињеница да он није ни покушао да оспори моје главне налазе. Ипак, оцена: „Тамо где је аутор застао, оставио за рад онолико времена колико је било потребно — тамо је налазио путеве до истине.” — односи се, у ствари, на главнину грађе и саме расправе. Критичар није ни покушао да сруши зграду, већ само да од ње одбије који камичак или парче малтера (у чему такође није имао успеха), надајући се да ће његова реторика код неупућених створити утисак да је здање порушено до темеља.

Укратко, Симићев текст поучно показује шта се мора десити научнику који научној материји прилази с побудама далеким од науке.*

Београд

Слободан Ремейић

---

* *Напомена Редакције:* Редакција жали што је дошло до расправљања између двојице сарадника овог часописа. Уступајући им простор, наглашавамо да је тиме полемика на страницама Јужнословенског филолога завршена.